

PORTRETE

George Bălan

O privire asupra creației muzicologice

Lavinia Coman

O autodefinire ca motto:
„Sunt un nebun care încă
nu și-a pierdut capul.”¹

Reprezentant ilustru al gândirii estetice muzicale, creator universal acceptat al conceptului *Musicosophia*, George Bălan s-a născut la Turnu Măgurele la 11 martie 1929 într-o familie de intelectuali împătimiti de cultură. Atras irezistibil de operă, încă din adolescență, asistă la producțiile teatrului liric bucureștean, iar după o polemică între spectatori, iscată de spectacolul cu opera *Carmen* de Bizet având-o ca titulară pe soprana Dora Massini², articolul său de susținere înflăcărată, care a fost însușit de redacție și

¹ Dintr-o corespondență E-mail, 2 decembrie 2017.

² Dora Massini (1907-1996) a fost o artistă lirică de prima mărime a Operei din București.

publicat imediat în revista de cultură *Contemporanul*, îi aduce acolo numirea ca redactor muzical permanent. Pasiunea pentru operă îl face să renunțe la studiul limbilor rusă și română, început în anul 1947 la Institutul „Maxim Gorki”, iar în paralel, în perioada 1950-1955 să urmeze studiile muzicale superioare la Conservatorul „Ciprian Porumbescu”. După absolvire, este încadrat la același conservator ca asistent și apoi lector la disciplina Estetică muzicală. Între timp (1957-1961), aspirantura în estetica muzicală la Moscova se finalizează cu teza *Despre conținutul filosofic al muzicii*, apărută inițial în limba rusă, la editura Muzghiz, în anul 1962. Până în anul 1977, când părăsește țara definitiv, pentru a se stabili în Germania, George Bălan desfășoară o activitate efervescentă în câteva domenii prioritare. În calitate de cadru didactic, pregătește serii de studenți în domeniul esteticii și al muzicologiei, ca publicist se manifestă cu impetuozitate în calitate de observator al vieții muzicale curente, cu atitudini militante de critică aplicată la fenomenul muzical viu, susține cicluri ample de conferințe, concerte-lecții, audiții publice comentate și scrie aproape 20 de volume în care teoretizează activitatea de educare a melomanilor cu vocație autentică. Vom sublinia faptul că Serile muzicale ale lui George Bălan au cunoscut o creștere spectaculoasă a interesului spectatorilor. „Escaladarea” tensiunii impuse de aparatul ideologic al partidului comunist a condus, potrivit propriilor sale relatări, la „o evoluție dramatică, dar cu final (pentru mine) apoteotic: ultimii aproape patru ani, cu seriile săptămânale la Ateneu (vis à vis de Comitetul Central), care au fost modul meu de a-mi exprima disidența, neconținut pândit de pericole tangibile. Dacă n-aș fi ieșit din acea lume infernală, aș fi trecut la disidența declarată, ceea ce ar fi însemnat sfârșitul.” Cu sprijinul prietenesc al familiei compozitorului Anton Șuteu și prin protecția tacită a unui important personaj politic, George Bălan reușește să obțină râvnitul pașaport pentru a călători în Vest, iar la 6 august 1977 se produce plecarea definitivă din țară. După o perioadă de tatonări și configurări ocupaționale, își stabilește „cartierul general” la Sankt Peter în Schwarzwald, unde fondează, doi ani mai târziu, ***Musicosophia***, o școală a ascultătorului conștient,

cercetător, activ. Acest concept inedit a cunoscut de îndată un succes internațional de mare răsunet. Având în vedere barierele de netrecut impuse de Cortina de fier, melomanii din România nu au mai știut prea multe despre activitatea animatorului muzical favorit de odinioară. A revenit în țară periodic începând din anul 1992. Dar dacă despre cursurile de la Sankt Peter s-a mai auzit câte un ecou, activitatea editorială a muzicologului a fost aici ignorată până în prezent. Iată de ce consider că este necesară o prezentare a operelor sale muzicologice în limba română, opere foarte puțin cunoscute și aproape inaccesibile cititorului autohton.

În ce privește volumele tipărite în limba română, acest capitol se deschide cu o plachetă de popularizare, intitulată ***Despre arta muzicii și elementele ei. Marile epoci ale muzicii***, tipărită de Universitatea muncitorească de cultură muzicală din București, în anul 1963, cuprinzând 27 de pagini, elaborate în colaborare cu Alfred Mendelsohn. Urmează o cărticică de 258 de pagini al cărui titlu lansează întrebarea incitantă ***Muzica, artă greu de înțeles?*** Apărută la Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R. în anul 1960 (ediția I) și 1963(ediția a II-a). Aceasta se prezintă cu o copertă atractivă, având desenată, pe fundalul de o nuanță caldă de gri, o notă de optime pe care o „descuie” cheia de culoare neagră. Subtitlul precizează pe a doua copertă: ***Colocvii și solilocvii despre educația muzicală***. Cele șapte capitole sunt intitulate astfel: Între cei care fug de muzică și cei care ar dori să-i devină prieteni; Câteva dintre „tainele” limbajului muzical; Despre ce ne vorbește muzica; Așa-zisa „muzică grea” și dificultățile înțelegerii ei; Nu ocoliți muzica contemporană!; Muzica și personalitatea umană în socialism. Discursul este limpede, în intenția de a oferi definiții accesibile și totodată riguroase ale principalelor concepte și noțiuni cu care operăm în comentariul muzical. Toate acestea și-au păstrat perfect valabilitatea până în zilele noastre. E demn de constatat că textul pune și astăzi la dispoziția celor dornici setul de cunoștințe de bază necesare pentru a intra în lumea fascinantă a muzicii. Eroii care-l însoțesc pe autor ca spirite tutelare sunt Bach, Ceaikovski și

Lunacearski. Ca exemplificare poate fi evocată discuția despre conținutul și expresia operei muzicale în *Simfonia Leningradului* de D. Șostakovici, în care, în pofida celor ce auzim acolo, o „muzică de bătălie”, compozitorul declară: „Am vrut să traduc sensul profund al evenimentelor la care am asistat”.¹ E demnă de remarcat, totodată, puținătatea, de fapt, aproape inexistența referirilor cu caracter politic, de conjunctură, sau a citatelor din „sacrele” documente partinice ale vremii. Chiar și Lunacearski apare ca un personaj rezonabil, orientat corect cultural și destul de reticent în ceea ce privește supunerea factorului cultural-artistic la comandamentele politico-ideologice ale vremii.

Cartea următoare, ***Muzica, temă de meditație filozofică***, a apărut în 1965 la Editura științifică și poartă subtitlul *Idei despre muzică de-a lungul veacurilor – o panoramă comentată*. Coperta are un fond întunecat pe care izbucnesc două focare luminoase: cuvântul *Muzica* în partea superioară și în linie oblică, spre bază, reproducerea celebră a fotografiei cu mâinile lui Dinu Lipatti în hiperextensie pe claviatura pianului. Volumul de 340 de pagini construiește un parcurs al muzicii culte din perspectivă estetică, precedat de o introducere tratând *Diversitatea concepțiilor despre muzică și utilitatea cunoașterii lor*. Atrage atenția în mod plăcut importanța acordată de autor mișcărilor înnoitoare, curentelor moderne și principalelor opere ce le reprezintă. E vorba despre nașterea operei, despre influența exercitată asupra muzicii de mari gânditori precum Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Schumann și Liszt, Wagner, Schopenhauer, Hanslick, Kurth, Leibovitz, Boulez etc. La final, capitolul intitulat *Din cugetarea românească despre muzică* îi prezintă pe G. Breazul, D. Cuclin și E. Ciomac, a căror activitate muzicologică s-a desfășurat sub ocrotirea și veghea părintească a maestrului Enescu, ctitorul școlii românești moderne de compoziție, care spunea: „Chiar dacă noi nu scriem totdeauna ceva în caracter specific

¹ George Bălan, *Muzica, artă greu de înțeles?*, Ed. Muzicală a Uniunii Compozitorilor, ed. a II-a, București, 1963, p. 160.

românesc, totuși în bucățile noastre există ceva care ne deosebește de ceilalți”.¹

În ordine cronologică, urmează monografia **Enescu**, elaborată, se pare, concomitent cu cartea dedicată lui Mahler, de vreme ce ambele poartă, ca dată finală, anul 1962. Apărută în anul 1963 la Editura tineretului în colecția *Oameni de seamă*, conținând 238 de pagini, are pe copertă chipul maestrului, fotografiat după bustul sculptat de Eugen Ciucă. Lucrarea se înscrie în prima parte a lungului șir de exegeze enesciene, în suita câtorva volume monografice semnate de Lucian Voiculescu, Andrei Tudor, după cronologia lui N. Missir, după un număr de studii publicate de diferiți autori, precum și după propria carte a lui George Bălan, apărută tot în anul 1962, cu titlul **George Enescu, mesajul-estetică**, din care a preluat, potrivit mărturisirii sale, unele teze și fapte. Conținutul e alcătuit din Preambul și următoarele capitole: *Răsărit de soare: copilăria (1881 Viena (1888-1894), Paris - fin de siècle (1895-1900), Bardul (1900-1905), Glorie amară (1906-1914), Virtuos? Nu, compozitor!, Scânteia lui Oedip, Muzicianul ostaș (1914-1919), Ani de speranțe (1920-1926), Se naște Oedip!, Truditorul, O mare prietenie, Apostol al muzicii, 13 Martie 1936, Tristeți crepusculare, În restriște (1940-1944), Zorii noii umanități (1944-1946), Apus de soare (1947-1955-1888), Moarte și transfigurație, Epilog: O viață eroică*. Povestea se citește cu aviditate, fiind scrisă alert, documentat, cu intuiție psihologică remarcabilă. Se simte că, departe de a-l intimida, subiectul cu o miză atât de înaltă, l-a provocat pe autor să-și măsoare capacitățile cu muzicologii cei mai renumiți ai momentului. Astăzi am putea adăuga că George Bălan e un învingător și prin prisma *regulii epilogului*, adică din perspectiva istoricului, care știe cum s-a încheiat șirul evenimentelor.

Volumul **Gustav Mahler sau cum exprimă muzica idei**, tipărit la Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din

¹ George Bălan, *Muzica, temă de meditație filozofică*, Ed. Științifică, București, 1965, p. 326.

R.P.R. în anul 1964, e, în realitate finalizat în anul 1962. Prologul schițează o scurtă panoramă a mediului cultural din Europa contemporană muzicianului, dominată de posteritatea wagneriană. Partea I, Drumul creației, marchează bornele acestui parcurs, care sunt: *Cântece de tinerețe, Cântecul tânguitor, Cântecele calfei drumețe, cele zece Simfonii, Cântecul copiilor morți, Cântecul pământului*. Urmează un Intermezzo cu întrebarea centrală : *Poate muzica exprima idei?* Capitolul este subdivizat în episoadele: *Numai sentimente? Conținutul intelectual al muzicii, Forța generalizatoare a muzicii, Muzica și dialectica lăuntrică a vieții, Muzica și concepția despre viață a compozitorului, Rolul cuvântului în determinarea conținutului ideologic al muzicii, Despre muzica dedicată problemelor existenței umane, Tendințele filozofice ale muzicii și procesul de creație, Cum putem sesiza sensul muzicii? Conținutul de idei și problema exprimării literare a muzicii*. Este o succesiune de probleme care s-au iscat în urma pătrunderii muzicologului în lumea simfonismului mahlerian, teme ce îi prilejuiesc o dezbatere vie. Partea a doua abordează *Estetica mahleriană* și prezintă subtitlurile *Este Mahler pesimist? Imaginea forțelor destructive: demonicul, grotescul, Suferința ca preț al fericirii și moartea ca treaptă spre nemurire, Eroismul revoluționar, Vizionarul, Cântărețul naturii, Atracția folclorului, Spre regăsirea spiritului beethovenian, Simfonia ca „theatrum mundi”, Despre așa - zisa banalitate a temelor mahleriene, Viziunea polifonică a muzicii, Dramaturgia orchestrală, Dezlănarea formei sau o nouă concepție despre formă? Eclectism? Nu, sinteză originală!* Epilogul se desfășoară în lumina propoziției profetice a lui Mahler: *”Vremea mea va mai veni”* și evocă moștenirea sa pedagogică, îndeosebi prin creația discipolului favorit A. Schönberg, dar și prin puternicul impact postum al operei sale. În sinteză, locul acestui mare artist în galeria maeștrilor este astfel descris: „Unul din paradoxurile muzicii lui Gustav Mahler constă în aceea că, închizând o epocă (romantismul și prelungirea sa postromantică), compozitorul se profila, nu mai puțin, ca vestitor al unei arte noi. Deși legat prin unele fire de sensibilitatea wagneriană, el este înfiorat de neliniștile ce aveau să capete un precis și crispat

contur în muzica veacului XX, are viziunea unor lumi sonore noi, eliberată de tradițiile pietrificate. El anticipă de asemenea orientarea pe care școlile naționale, îndeosebi cele din răsăritul Europei, aveau s-o capete cu prilejul noii lor înfloriri.”¹ Susținerile pasionate care dinamizează conținutul cărții sunt puternic justificate prin numeroasele exemple muzicale plasate la sfârșit, care sunt, la rândul lor, urmate de o bibliografie selectivă și de o bogată discografie. Nu în ultimul rând, se cuvine a fi menționată noutatea absolută a subiectului Mahler în cultura românească a vremii, care venea, la începutul deceniului al șaselea al secolului XX, să îmbogățească semnificativ tezaurul de cunoaștere pe meleagurile dâmbovițene a fenomenului cultural complex din Europa modernă.

Cărticica elaborată în anul 1963 și publicată în anul 1965 la Editura Tineretului, **Sensurile muzicii**, dezvoltă, pe parcursul a 308 pagini și câteva sugestive ilustrații, o problematică referitoare la: *Ce-și propune și ce nu-și propune autorul în această carte; Capitolul I - Înțelegerea muzicii: o tehnică și o artă; Capitolul II - Sensurile multiple ale muzicii; Capitolul III - În laboratorul compozitorului; Capitolul IV - A doua creație; Capitolul V - Imaginea interpretativă a muzicii; O convorbire de rămas bun cu cel pe care pledoaria autorului nu l-a lăsat indiferent; Mic îndreptar muzical.*

Editată într-un format ceva mai mic, cu o copertă atractivă ca aspect al designului, următoarea carte, **Dincolo de muzică...** are 323 de pagini și e structurată în trei entități mari subdivizate în capitole, după cum urmează: *I. Muzica în existența scriitorului: Proust: Descoperirea muzicii și regăsirea timpului pierdut. Ultimul supliciu al doctorului Faust (Adrian Leverkühn). Prezența lui Wagner în opera lui Thomas Mann. Creația artistului ca act eroic. Tălmăcirea călinesciană a muzicii. II. Muzica și lumea ideilor (Studiu despre Beethoven):*

¹ George Bălan, *Mahler sau cum exprimă muzica ideii*, Ed. Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R., București, 1964, p. 148.

Prolog: Așa-zisul „specific emoțional” al muzicii și consecințele fetișizării lui. Muzicianul ca gânditor. Potențele filozofice ale muzicii. Străvechea tradiție a reflexivității. III. Muzica sub steaua poeziei: Poetizarea muzicii. Motivul oedipian în muzica contemporană. Mozart și mitul lui Don Juan. Mică istorie shakespeariană a muzicii. Reconstituire literară a operei muzicale. Să reținem, spre exemplu, o posibilă definiție a preclasicismului muzical: „Privim fenomenul preclasic cu uimire: este miracolul veșnicei adolescențe. Și-l privim totdeauna cu nostalgie: este adolescența spiritualității noastre europene, o adolescență ireversibilă, în fața căreia încercăm mai puțin bucurie și mai mult tristețe, așa cum simte bătrânețea contemplând inocența radioasă a copilăriei.” De asemenea, vom reține felul în care autorul vede rolul criticului muzical: „Criticul este în fond un meloman care și-a cultivat la maximum (vorbim desigur la modul ideal) capacitatea de pătrundere muzicală, un ascultător evoluat, care și-a perfecționat arta de a înțelege muzica până la a face din ea o profesie. Napoleon spunea că orice soldat poartă în raniță bastonul de mareșal. Parafrazându-l, am putea spune că în orice ascultător trăiește embrionar un critic posibil; în condiții de talent și exercițiu, acest embrion se poate dezvolta și înflori. la naștere atunci opera de comentare în care se cristalizează și se obiectivează frământările, căutările, luptele și victoriile interioare ce alcătuiesc procesul înțelegerii muzicii. Comentariul critic, ca formă superioară a ascultării și înțelegerii muzicii, dezvăluie cu plenitudine caracterul creator al acestui proces, arta de care este nevoie pentru deslușirea sensurilor muzicii. Intuiția și reflecția melomanului capătă la critic o expresie încheagată, materială, valorificabilă pe scară socială.” (G. Bălan, *Dincolo de muzică...*, pp. 302, 303)

Tot din paginile acestei cărți din deceniul inaugural, reținem un gând despre natura filosofică a muzicii: „Muzica trebuie să rostească adevărul asupra vieții, să reveleze sensuri noi, să-l facă pe om să-și pună problemele cardinale ale existenței, să răscolească ce e mai profund și mai nobil în el. E

de neconceput ca muzica să se ridice la înălțimea cerințelor epocii, fără a căpăta un substanțial conținut filozofic.”¹

A urmat cartea **Noi și clasicii**, apărută la Editura Tineretului în același an 1967, cu un număr de 356 de pagini, în același format mai mic, ca și precedenta. După introducerea *Către cititor*, sunt rânduite capitolele *Monteverdi sau adolescența fericită a muzicii*, *Vivaldi și „Anotimpurile” sufletului (scrisoare unui prieten)*, *Concizia ingenuă și ingenioasă a sonatelor scarlattiene*, *Tragicul destin al lui Pergolesi*, *„Orizontul spațial” al Clavecinului bine temperat cu Exuberanța „Brandenburgicelor”, Bach, Haendel și umanizarea divinului*, *„Arta fugii”*, opera testamentară. *Mereu actualul Bach*. *Tristețile ascunse ale lui Mozart cu Lecția etică a cvartetelor mozartiene*, *„Trilogia simfonică finală” sau învingerea demonismului*. *„Papa Haydn” și...facerea lumii cu Haydn, în amurg*. *Metamorfoza lui Orfeu*. *„Appassionata” sau prima victorie a demonismului cu Extazul întru totul divin al „Missei Solemne”*. *Ascultând împreună cu Wagner „Simfonia a IX-a”*. *Rău prevestitoarea melancolie schubertiană cu Călătoria de iarnă a lui Schubert*, *Dialogul lui Schubert cu moartea*. *Un simplu carnaval? cu erotica schumanniană și sumbrele perspective deschise de ea*. *Imaginea chopiniană a omului revoltat cu Neliniștile eroului romantic*. *Simfonia „Dante” de Liszt sau destinele istorice ale muzicii în lumina „Divinei Comedii”*. *Problemele faustice ale muzicii cu I. Muzica și cele două suflete ale ei*. *II Goethe, corectat*. *III. Utopia miniaturii*. *IV. Pact cu diavolul*. *Harold și Manfred printre noi; „Vă place Brahms?”: Brahms și simfonia ca „problemă de viață și de moarte”*. *Transcendentalul Bruckner*. *Armonii debussyste*. *Pseudomodernul Respighi*. *Reformatorul muzical al veacului XX; Monolog schoenbergian*. *Alban Berg sau încercarea de a salva trecutul*. *Anton Webern: cerebralitate sau o nouă sensibilitate? Un Picasso al muzicii? Reflecții despre Stravinski*. *Paul Hindemith, modernistul rezonabil*. *George Enescu, muzician european*. *„Vox Maris”: epilog la „Oedip”*.

¹ George Bălan, *Dincolo de muzică*, Ed. Muzicală, București, p. 234.

Șostakovici, cel credincios și însuși. Edgard Varèse și integrarea zgomotului în muzică. Încercând a-l înțelege pe Boulez. Jazz-ul ca muzică serioasă. În loc de concluzie: muzică și „antimuzică”. Volumul are ca temă caracterizarea cuprinzătoare a clasicismului muzical, raportat la fenomenul preclasic din care s-a născut și la romantismul care l-a continuat. Este analizat sub cele mai variate aspecte „secolul clasicismului, cu preocuparea predilectă pentru armonia formei, cu refuzul său caracteristic de a da expresie manifestărilor violente ale sentimentelor, contrastelor puternice, cu distincția aristocrată și gravă a gesturilor sale” (G. Bălan, *Noi și clasicii*, p. 286)

Volumul intitulat în mod incitant ***Eu, Richard Wagner...*** a fost redactat într-un timp record. Desigur, o documentare amplă și o gestație îndelungată au condus la elaborarea lucrării în perioada aprilie-decembrie 1964, la Sinaia, în ambianța de la Castelul Peleş, reședință de creație și odihnă pentru artiști în epoca respectivă. Procedul povestirii la persoana întâi îi conferă dinamism, autenticitate și farmec. Pe această cale a intrat marele creator al dramei muzicale în galeria genilor cu care ne familiarizam prin parcurgerea unui studiu monografic românesc. Observ chiar, nu fără surprindere, că recitind-o astăzi, cartea nu și-a pierdut nimic din farmecul primei lecturi. Tipărită în colecția *Oameni de seamă* a Editurii Tineretului, monografia are o copertă frumoasă, înnobilită de portretul maestrului creionat de graficianul Cick Damadian. Câteva grupaje de fotografii, documente, facsimile, afișe înviorează textul cu forța sugestivă a imaginilor. Căci nu fără temeii se spune astăzi în lumea presei că o imagine face cât o mie de cuvinte!

Cartea ***Arta de a înțelege muzica*** a apărut la Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor în anul 1970, are 289 de pagini și conține următoarele capitole: *I. Arta de a compune, cu secțiunile Zămislirea operei și Mesajul muzicii; II. Arta de a interpreta, cu secțiunile Creația interpretativă și Imaginea interpretativă a muzicii și III. Arta de a înțelege, cu secțiunile*

Receptarea muzicii, act creator, Comentariul ca formă superioară a receptării și un epilog intitulat *Dincolo de muzică*. Să reținem de aici o concluzie asupra căreia autorul avea să revină mereu, ca la tema fundamentală a autenticului meloman: „Doar după ce ai ieșit din condiția înrobitoare a melomanului fanatic poți spune că începi să descoperi cu adevărat splendoarea spațiilor infinite ale muzicii, splendoare ce se dăruiește numai auzului, sensibilității și gândirii care s-au spiritualizat prin saltul făcut în transcendență; nu mai ești în plină vâltoare a muzicii, te afli acum deasupra ei, dar când, dacă nu atunci când ești în siguranță – pe un vapor sau pe țarm – poți admira o furtună pe mare și medita asupra grandioaselor ei semnificații? Pe de altă parte, în noua noastră evoluție și cu noua înfățișare pe care a luat-o pentru noi, muzica se dovedește o excelentă însoțitoare; experiențele cărora ne dedăm căutând în noi înșine lumina originală și liniștea fundamentală, găsesc în ea un mijloc incomparabil de croire a drumului prin negurosul și sălbaticul desigur lăuntric: ascultarea spiritualizată și concentrată a muzicii este o școală de neînlocuit a deprinderilor ce conduc la contopirea cu Marele Tot.”¹

În anul 1970 apare la Editura Albatros încă o carte a lui George Bălan, intitulată ***Meditații beethoveniene***, cuprinzând 189 pagini și o selecție foarte interesantă de imagini ce ilustrează biografia și creația titanului. Sumarul e alcătuit din ***PRELUDIU. Singurătatea biruitoare și biruită; FRUCTELE LUPTEI CU SINGURĂTATEA: Sonatele pentru pian, Fidelio, Simfoniile, Missa solemnă, Cvatetele.***

Volumul intitulat ***Cazul Schoenberg (un geniu rău al muzicii?)*** a apărut la Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor în anul 1974, are 268 de pagini, iar coperta prezintă pe un contur auriu silueta schițată a compozitorului, un portret în alb pe fond albastru închis, semnat de graficianul Eugen Nicolcev.

¹ George Bălan, *Arta de a înțelege muzica*, Ed. Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1970, pp. 284, 285.

Dedicată fiicei compozitorului, Doamna Nuria Schoenberg Nono, ca omagiu, lucrarea debutează cu un *Cuvânt al autorului* care ne îndeamnă la o lectură liberă, nonconformistă. Prologul se desfășoară *În jurul unei mese rotunde*, ca o discuție între 10 participanți: un critic intransigent, un critic nedumerit, un critic impresionist, un critic înțelept, un critic sceptic, un critic respectabil, un critic prudent, un critic exaltat, un critic flegmatic și un critic scrupulos. Primul capitol îl prezintă pe *Schoenberg în viziunea unui adversar al său*. Urmărim evoluția creației de la un limbaj intens cromatizat către utilizarea totalului cromatic, pe care-l organizează după opt ani de frământări sterile, în principiul serialismului. Lupta creatorului pentru cucerirea unui domeniu absolut necunoscut este acompaniată, ca de un ison, de fragmente din romanul lui Thomas Mann, *Doctor Faustus*, ce descriu cu dramatism acest proces, prin mijloacele specifice beletristicii. Presupusul adversar își exprimă poziția dezaprobatore față de noua orientare dodecafonică, pe care o consideră astfel: „plăsmuirea subiectivă a unui spirit care se opune trufaș naturii, societății”¹. În sprijinul poziției sale de negare a demersului schoenbergian, autorul aduce atitudinea critică manifestată de personalități muzicale proeminente ca W. Furtwängler, E. Ansermet, A. Honneger, E. Vuillermoz, P. Casals, Bruno Walter, P. Hindemith, Z. Vancea etc. Este povestită strămutarea compozitorului în anul 1933, în Statele Unite, din cauza persecuțiilor naziste din Germania. Evenimentul a adus și o oarecare conciliere a sa cu sistemul tonal, atât de puternic negat anterior. Urmează o sinteză a serialismului dodecafonic cu tonalitatea și o înțelegere mai umană a muzicii. Sunt semnalate abordările creatoare expresioniste și constructiviste. Capitolul II, *Schoenberg văzut de un admirator*, pune în evidență elementele de înnoire viguroasă aduse de opera elaborată în ultimii trei ani de viață. Balansul între inovație și preluarea unor principii din trecut, între avangardă și conservatorism, conturarea și consacrarea serialismului dodecafonic, elaborarea capodoperelor târzii,

¹ George Bălan, *Schoenberg*, Ed. Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1974, p. 41.

toate acestea fac obiectul dezbaterii și analizei aplicate. Cel de al III-lea capitol, *Schoenberg judecat de un fost discipol*, pune în lumină vasta operă de informare asupra vieții și activității lui Schoenberg întreprinsă de discipolul său René Leibovitz în perioada 1945-1947, precum și aprecierile ulterioare ale lui Pierre Boulez, un stâlp al avangardei provenit dintr-un fost schoenbergian negaționist. Capitolul al IV-lea, *Dacă el și-ar fi evocat viața...* e un exercițiu de confesiune la persoana întâi. Eroul evocă rolul stimulator jucat în activitatea creatoare de adversarii reductibili care l-au combătut. Muzicianul insistă asupra faptului că importantă în creația sa nu a fost inovația, ci exprimarea printr-un mijloc sensibil a unei forme de cunoaștere a legilor ascunse ale existenței. El își deplânge situația de tânăr muzician sărac, nevoit să accepte postura umiltoare de dirijor și aranșor de muzică de cabaret, apoi pe cea de profesor minor la Berlin și Viena, unde se află sub oblăduirea lui Mahler. Își amintește de anii dramatici din preajma și din timpul primului război mondial, de perioada interbelică marcată de escaladarea antisemitismului în lumea germană, urmată de exilul american. Epilogul cu subtitlul *Enigmaticul destin al lui Arnold Schoenberg* conține 16 aforisme. Lucrarea datată 11 februarie – 24 aprilie 1966 se încheie cu un Breviar biografic, urmat de o valoroasă *Analiză a operei schoenbergiene*, făcută spre informarea amatorilor interesați. Între paginile volumului se află trei seturi de fotografii ale compozitorului în ipostaze expresive, care personalizează și întăresc mesajul textului literar.

Următorul volum semnat de George Bălan poartă titlul ***Mică filozofie a muzicii***, urmată de: ***la hotarul dintre muzică și cuvânt***. Cuprinde 334 de pagini, a apărut la Editura Eminescu în anul 1975, iar coperta are specificat, deasupra titlului încadrat în chenar de culoare roz pal, cuvântul ***Sinteze***. Rezumatul prezentat la sfârșit arată că lucrarea „exprimă – sub forma unui lanț de șaizeci de meditații – crezul autorului în legătură cu natura și misiunea muzicii, situația ei în lumea

modernă, arta de a o interpreta, a o asculta și a o înțelege.”¹ Primele meditații (I-XV) creează cadrul general, următoarele (XVI-XL) sunt dedicate compozitorului și creației sale, următoarele (XLI-XLVI) vorbesc despre creația și manifestările interpretului, apoi meditațiile (XLVII-LVI) caracterizează adevărata ascultare a muzicii, iar ultimele meditații (LVII-LX) evocă virtuțile profetice ale mării muzici. Reținem ca exemplificare contrastul dintre atitudinea funcționarească a unor profesioniști și diletantismul entuziast al amatorilor: „...privind viața muzicii de azi în totalitatea ei și de la o anumită înălțime, ne dăm seama că ceea ce mai neutralizează efectele sterilizante ale atitudinii pragmatice, funcționarești, pedante, proprie atâtor profesioniști care din slujitori au devenit slujbași ai muzicii, sunt stihilele cam anarhice (e drept!), dar pure ale diletantismului sub toate formele sale de manifestare... Originea termenului e în italianul *diletto*: plăcere, desfătare. Diletantul cultivă muzica sub semnul bucuriei, gratuității, sincerității. În opoziție cu el, profesionistul e mereu amenințat să devină sclavul unei necesități tiranice, al calculelor și ambițiilor străine de sufletul muzicii.”² În secțiunea *La hotarul dintre muzică și cuvânt*, autorul cultivă exercițiul empatic de a se pune în pielea marilor autori pentru a formula în numele lor principii, enunțuri, aprecieri, critici, modele de creație și interpretare. În acest cadru, Schumann și Liszt, Wagner, Proust, Thomas Mann, G. Călinescu susțin fiecare câte o imaginară, dramatizată și polemică pledoarie pentru reînvierea idealului de contopire a poeziei dramatice cu muzica, o măreață operă de artă devenind rezultatul colaborării dintre arte. Sincretismul artelor conduce la realizarea visului romantic al artei viitorului. Atitudinea lui Wagner găsește ecou puternic, cu accente critice la Berlioz, trezește admirația entuziastă a lui Ceaikovski, contestarea vehementă a lui Tolstoi, dezacordul total al lui Stasov și prețuirea lui Balakirev. Nietzsche îl contestă, de asemenea, în *Cazul Wagner*, după ce îl adorase în

¹ George Bălan, *Mică filozofie a muzicii*, Ed. Eminescu, București, 1975, p. 312.

² George Bălan, op. cit., pp. 143, 144.

cartea de tinerețe *Nașterea tragediei din spiritul muzicii*. La rândul său, Hanslick contestă programatismul, pe care îl consideră un hibrid ce profanează frumusețea muzicală absolută. Proust, aflat „în căutarea timpului pierdut”, atribuie muzicii capacitatea de a se împotrivi transformării continue a prezentului în trecut. Treptele procesului ar fi, pentru el: primul impuls, stăruința și luciditatea prin revenire, întrezărirea structurii, dobândirea sentimentului valorii autentice, sesizarea accentului individual al operei, fundalul istoric, risipirea misterului, polivalența în funcție de imaginația ascultătorului, cunoașterea de sine prilejuită de contactul cu opera muzicală, timpul regăsirii prin ascultarea lucrării. Urmează un articol despre Thomas Mann omagiind muzica lui Wagner în nuvela *Tristan*, în *Sângele Wälsungilor*, în romanul *Doctor Faustus*, precum și în cartea *Suferințele și măreția lui Richard Wagner*. Articolul de încheiere e dedicat ardorii muzicale a lui G. Călinescu, exprimată în numeroase texte publicate de-a lungul timpului, potrivit convingerii că „emoția produsă de muzică răscolește în orice om predispoziția de a pune problemele și de a răspunde la ele, de a lua atitudine în fața vieții.”¹

În ordinea cronologică a apariției volumelor, urmează cartea cu un destin atât de special, evocată și comentată mai înainte de autor, ***Misterul Bach***, concepută în perioada 1972-1976 și apărută în anul 1997 la Editura *Florile Dalbe* din București.

Cititorul asiduu al cărților lui George Bălan va găsi în lucrarea intitulată ***O căutare muzicală a timpului pierdut, un omagiu autobiografic Dora Massini***, apărută la Editura Muzicală în anul 1997, ultima portretizare a unei personalități marcante a teatrului liric românesc, cu care se împletește destinul muzical al autorului însuși. Din această seducătoare simbioză va reieși în filigran portretul înțeleptului muzician care-și contemplă cu seninătate drumul destinului așa cum îl vede la vremea senectuții.

¹ Idem., p.311.

Cea mai recentă publicație a maestrului este o cărticică de 160 de pagini, cu aspect prietenos, apărută la Casa de editură Max Blecher din Bistrița, în anul 2013. Poartă titlul sugestiv ***Demnitatea melomanului***, iar subtitlul întărește sensul educativ al volumului: *O introducere în disciplina care face din orice meloman al treilea creator al muzicii*. Lucrarea se deschide cu *Preliminarii. Invitație la o călătorie inițiativă*. Partea întâi, SPRE CENTRUL MUZICII. O AVENTURĂ INTERIOARĂ, cuprinde capitolele *Începutul ascultării conștiente, Întreita tăcere, Un mod analitic de a asculta, Ideile muzicale, Arhitectura ascunsă, Repetările, Metamorfozele ideilor muzicale, Aritmetica sonoră, Întoarcerea la totalitate*. Partea a doua, INSTRUMENTARUL ARTEI DE A ASCULTA, are capitolele *Aparatura electronică, Fredonatul, Gestul melodos, „Partitura” ascultătorului*. Partea a treia, DIN COLO DE MUZICĂ, prezintă capitolele *A evita literatura, Utilitatea lecturii, Serviciile îndoielnice ale psihologiei, Reflecția asupra muzicii, Muzica lăuntrică*. Volumul se încheie cu un Epilog: ASCULTĂTORUL CA EXPLORATOR.

Ce aflăm și ce învățăm din cercetarea operei scrise a lui George Bălan

Cred că nu mă înșel dacă afirm că George Bălan este, în momentul de față, muzicologul român cu opera cea mai vastă și mai cuprinzătoare. De asemenea, percep această configurație ciclopică a operei sale drept expresie directă a unei vieți spectaculoase, dramatice, plină de schimbări surprinzătoare, dar, pe de altă parte, de o continuitate impecabilă a principiilor conducătoare. Cred că e muzicologul care se poate mândri cu densitatea cea mai mare de evenimente și informații procesate într-o anumită unitate de timp și spațiu. În calitate de beneficiară a darurilor sale de pedagog, aș mai adăuga faptul că opera scrisă intră în concurență, ca valoare și întindere, cu demersul paideic, pentru care pare să fi fost înzestrat, de asemenea, cu asupra de măsură. George Bălan este deopotrivă *cărturarul prin excelență și mentorul prin excelență* al generațiilor succesive de tineri

aflați în căutarea scopului muzical al vieții lor. Aceste două virtuți fundamentale vin să se adauge unei alte vocații excepționale – arta de a forma diletanți muzicali fericiți. Cred că George Bălan ar fi capabil să transforme în iubitor al muzicii chiar și un stâlp de electricitate!

Cărțile lui George Bălan deapănă povestea muzicii în cadrul poveștii omului de la începuturi și până în prezent. O spune cu har, cu claritate, astfel încât să fie înțeles de oricine. E o atitudine de bună voință în ele, o cumsecădenie modestă, o generozitate fără ostentație, o dorință de a se face înțeles și de a fi urmat în demersul său. În ambianța publică în care a evoluat în România comunistă, George Bălan, îndrumătorul cultural, a fost uneori etichetat ca turbulent, nonconformist, intransigent de către conducătorii ideologici. A purtat o luptă de idei, fără a se coborî la atacuri nedemne. A jucat cu strălucire rolul creator al comentatorului ce realizează reconstituirea literară a operei muzicale. Atât în acțiunea culturală, cât și în scris a fost elegant, atent, prevenitor. Iar când lupta a fost aprigă, nu a uitat niciodată să se împace frumos cu fostul adversar, după încheierea ostilităților intelectuale. Această delicatețe e mereu prezentă în paginile cărților sale, care sunt străbătute, ca de un fir roșu, de refrenul beethovenian *Seid umschlungen, Millionen!* După un asemenea parcurs, atât de bogat în meandre, evenimente și nuanțe, cititorul rămâne încântat de exemplul unei lungi cariere strălucite, caracterizată prin consecvență și perseverență, prin aspirația către armonie universală. Pasiunea de a organiza educația diletantului avizat, informat și pretențios l-a impulsionat să construiască un proiect original, de o temeritate absolută. După cum am arătat deja la începutul scrierii de față, a întemeiat la Sankt Peter, într-o zonă păduroasă a Germaniei de Sud numită Schwarzwald, o așezare, un sătuc cu aspect rustic, dar cu o compoziție aleasă a populației. Și-a denumit "instituția", ca și proiectul, **Musicosophia**. Zeci și zeci de persoane vin mereu aici din toate colțurile Europei și ale lumii, pentru perioade mai scurte sau mai îndelungate, curioase de a trăi experiența audițiilor muzicale pe marginea cărora se discută și se comentează abundent, într-o atmosferă de libertate și de emulație spirituală.

Amatorii de muzică și, deopotrivă, muzicienii profesioniști au pentru ce să-i mulțumească maestrului, având în vedere efortul ce-l depune de decenii, obstinat și răbdător, pentru a-i apropia cu sufletul și gândul, cu întreaga lor ființă, de arta divină a sunetelor, în complexitatea ei nesfârșită.

Enciclopedismul său, pus în slujba iubitorilor de muzică de pretutindeni a făcut o epocă și a creat o școală internațională activă. Opera muzicologică îi este difuzată prin volume de referință în limbile română, germană, italiană, franceză, engleză, rusă. Acum, când George Bălan se află la aniversarea a nouă decenii de viață, noi, admiratorii și continuatorii operei sale de propagator neobosit al valorilor culturale nemuritoare, îi dorim să se bucure cât mai mult de un timp rodnic pe care-l are înaintea pentru creație, de respectul și de iubirea necondiționată a celor pe care i-a format.

BIBLIOGRAFIE

George Bălan, *George Enescu, mesajul – estetica*, Ed. Muzicală, București, 1962.

George Bălan, *Enescu*, în colecția *Oameni de seamă*, Ed. Tineretului, București, 1963.

George Bălan & Alfred Mendelsohn, *Despre arta muzicii și elementele ei. Marile epoci ale muzicii*, Ed. Universitatea Muncitorească de Cultură Muzicală, București, 1963.

George Bălan, *Muzica, artă greu de înțeles?* Ed. Muzicală, București, 1963.

George Bălan, *Dincolo de muzică...*, f. ed., 1964.

George Bălan, *Gustav Mahler sau cum exprimă muzica idei*, Ed. Muzicală, București, 1964.

George Bălan, *Muzica, temă de meditație filozofică*, Ed. științifică, București, 1965.

George Bălan, *Sensurile muzicii*, Ed. Tineretului, București, 1965.

George Bălan, *Eu, Richard Wagner...* Ed. Tineretului, 1966.

George Bălan, *Noi și clasicii*, Ed. Tineretului, 1967.

- George Bălan, *Arta de a înțelege muzica*, Ed. Muzicală, București, 1970.
- George Bălan, *Meditații beethoveniene*, Ed. Albatros, București, 1970.
- George Bălan, *Arta de a înțelege muzica*, Ed. Muzicală, București, 1970.
- George Bălan, *Cazul Schoenberg (un geniu rău al muzicii?)*, Ed. Muzicală, București, 1974.
- George Bălan, *Mică filozofie a muzicii, la hotarul dintre muzică și cuvânt. Sinteze*. Ed. Eminescu, București, 1975.
- George Bălan, *O căutare muzicală a timpului pierdut, un omagiu autobiografic Dora Massini*, Ed. Muzicală, București, 1997.
- George Bălan, *Misterul Bach*, Ed. Florile Dalbe, București, 1997.
- George Bălan, *Demnitatea melomanului*, Ed. Max Blecher, Bistrița, 2013.
- George Bălan, *Un mélomane insolite se raconte, ms.*, Sankt Peter, 2017.
- George Bălan, *Un meloman insolit se destăinuie*, trad. În limba română de Lavinia Coman, ms., București, 2018.
- Ciomac, Emanoil, *Enescu*, Ed. Muzicală, București, 1968.
- Cosma, Octavian Lazăr, *Universitatea Națională de Muzică din București la 140 de ani, vol. 3,4*, Ed. U.N.M.B., 2010.
- Cosma, Viorel, *Muzicieni români. Lexicon. Addénda. Vol. X*, Ed. Muzicală, București, 2011.

SUMMARY

Lavinia Coman

George Bălan

A Glance over His Musicological Work

An illustrious representative of musical aesthetic thought, the universally accepted creator of the concept of Musicosophia, George Bălan is, at this moment, the Romanian musicologist

with the vastest and most comprehensive oeuvre. I also perceive the cyclopean configuration of his work as the direct expression of a spectacular, dramatic life, full of surprising changes, but also evincing impeccable continuity in its guiding principles. I think he is the musicologist who can boast the greatest density of events and information processed within a certain time and space, being both an intellectual *par excellence* and the mentor *par excellence* of successive generations of young people in search for the musical purpose of their lives. These two fundamental virtues are entwined with another exceptional vocation – the art of forming felicitous musical dilettantes. I think that George Bălan would be capable of turning even a utility pole into a music lover!

George Bălan's books tell the story of music within the story of man from the beginning to the present. He tells it with grace, with clarity, so that anybody might understand him.